

Акцентуація як засіб відтворення втраченої семантики у слові

Стаття є спробою продемонструвати один із прикладних аспектів акцентуаційних досліджень. Наголос у слові є іманентною його характеристикою, тому акцентуаційні зміни в ньому є відображенням процесу внутрішньої еволюції мовної системи загалом, метою й завданням якої завжди є врешті-решт лексико-семантичне збагачення мови. В основі дієслівного словотвору, супроводжуваного в тому числі й акцентуаційними перетвореннями, у сучасній українській мові лежить потреба у вираженні видових відношень між словоформами доконаного та недоконаного виду як реалізації в ній дієслівної категорії виду – центральної, системоутворюючої граматичної категорії в системі слов'янського дієслова. Тому адекватне розуміння процесів видоутворення в українській мові, супроводжуваних і відображуваних закономірними акцентуаційними перетвореннями, створює додаткові аргументаційні підстави для задовільного лексико-семантичного аналізу лексики.

Ключові слова: видові відношення, словоформи доконаного / недоконаного виду, акцентний тип, акцентна характеристика, реімперфектив.

Статья представляет собой попытку продемонстрировать один из прикладных аспектов акцентуационных исследований. Ударение в слове является имманентной его характеристикой, поэтому акцентуационные изменения в нем являются отображением процесса внутренней эволюции языковой системы в целом, целью и задачей которой всегда есть в конце концов лексико-семантическое обогащение языка. В основе глагольного словообразования, сопровождаемого в том числе и акцентуационными преобразованиями, в современном украинском языке лежит потребность в выражении видовых отношений между словоформами совершенного и несовершенного вида как реализации в нем глагольной категории вида – центральной, системообразующей грамматической категории в системе славянского глагола. Потому адекватное понимание процессов видообразования в украинском языке, сопровождаемых и отображаемых закономерными акцентуационными преобразованиями, создает дополнительные аргументационные основания для удовлетворительного лексико-семантического анализа лексики.

Ключевые слова: видовые отношения, словоформы совершенного / несовершенного вида, акцентный тип, акцентная характеристика, реимперфектив.

The article is an attempt to demonstrate one of the practical aspects of research of accentuation. The accent in a word is its immanent characteristic, which is why the accentual changes in it are the reflection of the process of the internal evolution of the lingual system as a whole, whose goal and purpose, in the end, always is the lexical and semantic enrichment of the language. At the basis of the verbal word-creating (which is followed, among the other, by accentual transformations) in the modern Ukrainian language there is a need to express aspectual relations between the word forms of the perfective and imperfective aspects as a realization of a verbal category of an aspect – a central, backbone grammatical category in the system of the Slavonic verb. That is why the adequate understanding of the aspect-creating processes in the Ukrainian language, followed and exemplified by consistent accentual transformations, creates additional argumentative grounds for satisfactory lexical and semantic analysis of the lexis.

Key words: aspectual relations, word forms of the perfective / imperfective aspect, accentual type, accentual characteristics, re-imperfective.

У "Словарі української мови" міститься одна словникова стаття, яка, гадаємо, може викликати кілька запитань і незгоду з упорядником. Мова йде про статтю *межѣти – меже, межѣш* "маринувать? вялить?" [6, т. II, с. 415]. Власне, сумніви виникають щодо визначення упорядником значень цього слова. Як виглядає, він і сам не був упевнений у своєму припущенні, що видно зі знаків запитання, якими він його супроводжує; на нашу думку, воно є цілком довільним.

Уперше такого ж роду припущення упорядник зробив кількома статтями раніше, див.: *межѣний* – 1) "средний, обычный"; "как раз такой, как должен быть"; 2) "летний". *Добич* (у рибалок): *весняна – до Троиці, межѣна – до Покрови, просол – до заговін або до Миколая, коли льод стане*; 3) "вяленьй? маринованный?" *Межені осетри до хрїну* [6, т. II, с. 415]. Гадаємо, логічніше було б тут припустити, що й у цьому, останньому, контексті *межѣний* – не що інше, як "літній", адже йдеться тут про риболовецький період між весняним (до Троиці) і осіннім (до Покрови) з його тут же зазначеними вторинними значеннями "середній", "звичайний", "якраз такий, як має бути" тощо. Це наше попереднє припущення стає переконанням після ознайомлення зі змістом уже наступної словникової статті, у якій витлумачено твірне для попереднього слово, див.: *міжень* і *міжїнь*

"середина лета, лето". *Добич* (у рибалок): *весняна* – до *Тройці*, *межена* – до *Покрови*, *просол* – до *заговін* або до *Миколая*... *Настояща добич* – то *межень*. Сказано – *літо*: на все хороше: чи то хліб упорать, чи в рибальстві зарибалить [6, т. II, с. 415]. Отже, *межній* – це "той, що стосується *міжені* (*межині*), тобто літа або й середини літа"; як би там не було, слово *міжень* (*міжинь*) у різних своїх значеннях мотивоване значенням свого твірного *межа* "середина, лінія поділу" [див.: 1, т. III, с. 431], отже, *межені осетри* – це "осетри літнього вилову" – і тільки.

Так докладно ми зупинилися на цьому через те, що українська лексикографія наступних поколінь не тільки некритично засвоїла це очевидно, з нашого погляду, невідповідне тлумачення, а й спирає на нього свої подальші висновки. Так, в "Етимологічному словнику української мови" натрапляємо на таку етимологію: "[*межѣти*] "маринувати (?), в'ялити (?), [*міжній*] "маринований", [*міживо*] "маринад" – очевидно, пов'язане з *міжень* "середина літа" (коли частково заготовляють корми, продукти) [1, т. III, с. 431]. Звернімо увагу: значення дієслова *межѣти* "маринувати, в'ялити" (до речі, цілком різні процедури) подані тут ще як сумнівні, однак похідний від нього дієприкметник *міжній* вже без будь-яких сумнівів потрактований як "маринований", а іменник *міживо* – як "маринад". Сміємо наполягати, що це – лише лексикографічні фікції, які з реальною мовою не мають нічого спільного. Це видно і з того, що ці помилкові етимології змушують автора цілком невідповідно до словотвірних закономірностей трактувати й словотвірну історію цих слів, див.: "... на українському ґрунті тоді первісним є [*міжній*], а [*міживо*, *межѣти*] походить від нього" [Там само]. Гадаємо, наслідком такого розуміння словотвірного зв'язку між утвореннями цього кореня є те, що слово *межній* зі словників української мови зникло, будучи заступлене там прикметником відіменникового походження *міжній* [див.: 7, т. IV, с. 667]. Для нас же не підлягає жодному сумніву, що архаїчне в сучасній мові *міжній*¹ – це дієприкметник, утворений від

¹ Що це дієприкметник, свідчить і наведена його характеристика як двонаголошеного *міжній*: тут відображено рух наголосу до початку слова, що є відомим в історії наголошення дієприкметників української мови процесом; пор. давні дієприкметники (збережені сучасною мовою як прикметники) *навіжній*, *скажній*, *тороплний*, *явлний* тощо та сучасні *рознєжений*, *обрїжений*, *окріплений*, *звлений* тощо.

такого ж архаїчного нині *межѣти* – *меже*, *межѣш*, значення якого, на нашу думку, у "Словарі української мови" потрактоване помилково. Спробуємо дати своє тлумачення історії цього слова в українській мові, беручи до уваги словотвірні та акцентуаційні закономірності, що виявляють себе в ділянці українського дієслова.

Українська мова знає чимало випадків паралельного утворення дієслів з суфіксами *-и-* та *-ува-*, значення яких по суті є тотожними, хоч, звичайно, у ході мовної еволюції вони можуть розходитися, іноді – значно, див.: *басѣти* – *басуѣти*, *гайдаѣчѣти* – *гайдамакуѣти*, *гетьмѣнѣти* – *гетьмануѣти*, *господѣрити* – *господарюѣти*, *панѣти* – *пануѣти*, *пестѣти* – *пестуѣти*, *плзѣти* – *плямуѣти*, *попѣти* – *попуѣти*, *таѣрѣти* – *таѣруѣти* тощо. У "Словарі української мови" це явище відображене масовано, див.: *всѣмити* [6, т. I, с. 235] і *вѣдѣти* [6, т. I, с. 235]; *стѣдѣти* [6, т. IV, с. 203] і *стѣдуѣти* [6, т. IV, с. 204]; *торѣти* [6, т. IV, с. 275] і *торѣѣти* [6, т. IV, с. 275] тощо, а також у різних комбінаціях із прямою вказівкою на їхню семантичну тотожність: *бабуѣти* = *бѣбити* [6, т. I, с. 15] і *забѣбити* = *забабувати* [6, т. II, с. 2]; *пробабуѣти* = *пробабити* [6, т. III, с. 456]; *готѣти* = *готувати* [6, т. I, с. 319], *наготѣти* = *наготовити* [6, т. II, с. 478], *наѣцѣти* = *наѣскувати* [6, т. II, с. 472]; *напрѣти* = *напрямити* [6, т. II, с. 513]; *околѣти* = *околотити* [6, т. III, с. 49]; *отѣти* = *отаманувати* [6, т. III, с. 75]; *скарѣти* = *скаржитися* [6, т. IV, с. 132]; *торѣти* = *торувати* [6, т. IV, с. 275]; *прѣторѣти* = *прѣторувати* [6, т. III, с. 446] і *стѣрѣти* = *стѣруватися* [6, т. IV, с. 210]; *потѣрѣти* = *потѣрбуватися* [6, т. III, с. 383]; *харѣти* = *харчувати* [6, т. IV, с. 388] і *пѣдхарѣти* = *пѣдхарчувати* [6, т. III, с. 183], *прохарѣти* = *прохарчувати* [6, т. III, с. 487] та багато ін.

Є, гадаємо, підстави на цьому тлі припустити, що насправді дієслово *межѣти* – *меже*, *межѣш* є семантичним дублетом дієслова *межуѣти* – *межею*, *межеѣш* 1) "межевать"; 2) "граничить" [6, т. II, с. 415–416]. Лексикографічне джерело української мови, що відображає архаїчніший її стан, ніж той, що зафіксований у "Словарі української мови", прямо про це свідчить, див.: *межѣти* s *межуѣти* [2, с. 433]. Сам характер цієї словникової статті вказує ще й на те, що *межѣти* вже тоді відходило на мовну периферію, архаїзувалося,

поступаючись місцем щораз вживанішому *межуєфти*. Жодні семантичні зрушення ані в ньому, ані в його префіксальних похідних не зафіксовані, див.: *обмежбти* [2, с. 543], *розмежбти* [2, с. 824]; див. також щодо семантики утворень цього типу: "Лучше было въ сгодѣ жити, // Що мое, а що твое, // По братерськи розмежити // И держати лишь свое" [5, с. 53].

Однак "Словарь української мови" фіксує вже інший стан утворень цього кореня в мові: базовим тут дієслово з суфіксом *-ува-межуєфти* – *межею, межеєш* (див. вище), що виступає твірним для префіксальних утворень зі значенням доконаного виду, напр.: *помежуєфти* – *помежею, помежеєш* [6, т. III, с. 294]. Усі інші префіксальні утворення доконаного виду цього типу утворені теж за цією моделлю: *відмежуєфти, перемежуєфти, розмежуєфти* тощо. Та для нас важливо відзначити, з якими словоформами недоконаного виду вступають у видові відношення ці утворення, див.: *відмежјуувати* – *відмежуєфти* [6, т. I, с. 219; 7, т. I, с. 605], *перемежјуувати* – *перемежуєфти* [6, т. III, с. 126; 7, т. VI, с. 223], *розмежјуувати* – *розмежуєфти* [6, т. IV, с. 51; 7, т. VIII, с. 737]. Таким чином, у видотвірному (і словотвірному) ланцюжку, що його започатковує дієслово з суфіксом *-ува-*, з потреби видотворення з'являється новий суфікс *-оува-*, за допомогою якого творяться словоформи недоконаного виду. Увесь словотвірний ланцюжок має тут такий вигляд: *межуєфти* (дієслово недок. в. 1-го ступеня) → *від-* (*пере-, роз-*) *межуєфти* (дієслово док. в.) → *від-* (*пере-, роз-*) *межјуувати* (дієслово недок. в. 2-го ступеня) із закономірним формуванням видових пар у рамках утворень з однаковими префіксами.

Уперше в українській лексикографії словоформи недоконаного виду з суфіксом *-оува-* зафіксовано в такому контексті, див.: *розмежбти* – [*роз*] *межјуувати* [2, с. 824], що навряд чи відповідає дійсному стану речей. На нашу думку, таким чином тут відображено той мовний стан, коли в мові конкурували між собою утворення від кореневих *межбти* – *межею, межбш* і *межуєфти* – *межею, межеєш*. Поза сумнівом, що видові відношення між утвореннями цього кореня могли тоді формуватися або за типом *розмежјуувати* – *розмежјуую, розмежјуєш*, недок., *розмежуєфти* – *розмежею, розмежеєш*, док., або за типом *розміжувати* – *розміжую, розміжуєш*, недок., *розмежбти* – *розмеже, розмежбш*, док. У тому ж "Словарі української мови" можемо спостерігати саме таку комбінацію словоформ

іншого словотвірного гнізда, див.: *відслужувати* – *відслужую*, *відслужуєш*, док. в. *відслужуєти* – *відслужею*, *відслужеєш* [6, т. I, с. 229] і далі: *відслежувати* – *відслежую*, *відслежуєш*, док. в. *відслужбти* – *відслуже*, *відслежиш* = *відслужовувати*, *відслужувати* [6, т. I, с. 229]. Українська мова й справді, крім видових пар історично новішого типу на зразок *розмежувати* – *розмежуєти*, в окремих утвореннях зберігає видові відношення, що склалися в ній на ранішому етапі її розвитку, див.: *обмжувати* – *обмжую*, *обмжуєш*, док. в. *обмжити* – *обмжу*, *обмжиш* [6, т. III, с. 18]¹, де коренево-наголошене нині *обмжити* – *обмжу*, *обмжиш* є, безперечно, продовженням первісно кінцевонаголошеного *межбти* – *меже*, *межбш*: акцентні зміни тут сталися саме у видовій парі під впливом коренево-наголошених словоформ недоконаного виду. Власне, існування видових пар типу *обмежувати* – *обмежуєти* і *обмжувати* – *обмжити* і є ключем для розуміння тих еволюційних перетворень, що відбулися в утвореннях цього кореня. З одного боку, ми тут спостерігаємо акцентну еволюцію в утвореннях на *-ити*, що полягає в утраті ними первісного кінцевого наголошення й розвитку натомість наголошення кореневого, а з другого – наявність у мові омографічних, але різнонаголошених утворень на *-увати*, що, будучи членами видових пар різного типу, мають відмінні видові значення. Гадаємо, це і є причиною їхнього подеколи сплутування, що іноді призводить навіть до невідповідного тлумачення їх у лексикографії.

Тим часом українська лексикографія зафіксувала словоформи цього кореня в перехідному стані взаємодії при формуванні між ними видових відношень, див.: *обмежїти*, *обмежбти*, *обмжувати* [2, с. 543]. Словоформа доконаного виду *обмежбти* тут зафіксована ще у своєму первісному акцентному стані (словоформи особової парадигми тут не вказані) – як кінцевонаголошена. Тим часом їй тут відповідають словоформи недоконаного виду – кореневонаголоше-

¹На жаль, у "Словнику української мови" теж бачимо сплутування цих словоформ, див.: *обмжувати* і рідко *обмежувати*, недок., *обмжити*, док. 1. "Установлювати певні межі чого-небудь; зв'язувати щось обмежувальними умовами". // "Не допускати поширення чого-небудь; локалізувати". 2. "Бути межею чого-небудь; відділяти, відгороджувати щось від чого-небудь" [7, т. V, с. 536]. Тому цілком закономірно словник тут же фіксує реальну видову пару з закономірним розподілом видових словоформ та адекватним визначенням їхнього значення, див.: *обмежувати*, недок., *обмежуєти*, док. "Виділяти, визначати межі чого-небудь" [7, т. V, с. 536].

на *обміжувати*, що є звичайною в сучасній мові, і суфіксальнонаголошена *обмежѣти*, нині вже архаїчна. Беручи історично, друга з них була попередницею першої. Тож первісною тут була така видова співвіднесеність слівформ: *обмежѣти* – *обмежѣю*, *обмежѣеш*¹, недок., *обмежѣти* – *обмеже*, *обмежѣш*, що у випадку первісного акцентного типу слівформи доконаного виду було зумовлено первісною акцентною характеристикою кореневого твірного *межѣти* – *меже*, *межѣш*. Певна річ, форми типу *обмежѣти* й *обміжувати*, як це видно і з наведеного лексикографічного запису, протягом якогось часу вживалися в мові паралельно, конкуруючи одна з одною, поки історично новіша не відтіснила давню на мовну периферію, а згодом витіснила її з мови взагалі. "Словарь української мови" в утвореннях багатьох коренів фіксує ще той мовний стан, коли такого роду паралелізм був широко представлений в українській мові. Цей процес у кожному конкретному випадку мав, зрозуміло, свої особливості, тому, за свідченням "Словаря", в одних випадках слововжитку ще домінують слівформи на *-ати*, в інших – уже на *-увати*, напр.: *заскебувати* = *заскубати* [6, т. II, с. 94], *пригледжуватися* = *приглядатися* [6, т. III, с. 411], *пригнєсчувати* = *пригнітати* [6, т. III, с. 411], *припєсзюватися* = *припізнятися* [6, т. III, с. 432] тощо, але: *перепорожєти* = *перепорожнювати* [6, т. III, с. 133], *примошѣти* = *примошувати* [6, т. III, с. 427], *присвічѣти* = *присвічувати* [6, т. III, с. 436], *роspалєти* = *роspалювати* [6, т. IV, с. 71] тощо. Зрозуміло, що саме провідна на той час у мові слівформа недоконаного виду є членом видової пари, див.: *заскубѣти* – *заскебти* [6, т. II, с. 96], *пригледѣти* – *пригледіти* [6, т. III, с. 411], *пригнітѣти* – *пригнітѣти* [6, т. III, с. 432], але: *перепорєжнювати* – *перепорожєти* [5, т. III, с. 133], *примєшувати* – *примостѣти* [6, т. III, с. 427], *присєсчувати* – *присвітѣти* [6, т. III, с. 436], *роspлєювати* – *роspалєти* [6, т. IV, с. 70]. Зміни – це тривалий процес, тому в інших утвореннях "Словарь" фіксує трохи інший на той час стан речей, але сам характер цього процесу не викликає жодного сумніву: слівформи на *-увати* витісняють з мови слівформи на *-ати*, див.: *домєслєватися* і *домєслєтися* – *домєслитися* [6, т. I, с. 419], *зневєлювати* і *зневолєти* – *зневєлити* [6, т. II, с. 172], *знеслєлювати* і

¹Пор. з сучасним *перемежѣти* – *перемежѣю*, *перемежѣеш* "Час від часу змінювати кого-, що-небудь кимсь, чимсь іншим; чергувати" [7, т. VI, с. 223].

знеславлзти – *знеслѣвити* [6, т. II, с. 173], *піддѣбрювати* і *піддобрзти* – *піддѣбрити* [6, т. III, с. 164] та ін. Поза сумнівом, акцентні зміни в первісно кінцевонаголошених словоформах цього кореня доконаного виду типу *обмежѣти* – *обмеже*, *обмежѣш*, що виявилися в розвитку ними кореневої акцентної парадигми *обмѣжити* – *обмѣжу*, *обмѣжиш*, спричинені зміною характеру видової пари, членом якої вони послідовно виступали, корелюючи спочатку з суфіксальнонаголошеними словоформами *обмежѣти* – *обмежѣю*, *обмежѣєш*, а згодом – з кореневонаголошеними *обмѣжувати* – *обмѣжую*, *обмѣжуєш*. Таким чином, незважаючи на відмінності в наголошенні між нині вживаним кореневонаголошеним *обмѣжити* – *обмѣжу*, *обмѣжиш* та архаїчним у сучасній мові кінцевонаголошеним *межѣти* – *меже*, *межѣш*, семантично вони є цілком співвідносними, що слід брати до уваги при їхньому етимологізуванні.

Супровідною для нас з погляду нашого завдання відтворити первісне значення дієслова *межѣти* – *меже*, *межѣш* є проблема еволюції словоформ, що в різний час виконували роль імперфективів, однак без аналізу їхньої еволюції в мові було б неможливо пояснити причину акцентних змін в утвореннях цього кореня на *-ити*. Крім того, важливим тут є розуміння причини акцентної відмінності між кореневонаголошеною словоформою недоконаного виду *обмѣжувати*, що корелюють зі словоформою *обмѣжити*, та суфіксальнонаголошеною словоформою доконаного виду *обмежуєѣти*, видового корелята словоформи недоконаного виду *обмежѣувати*. Тут немає підстав добачати між ними той зв'язок, що одна з них постала з іншої внаслідок такої ж акцентної еволюції, що ми її спостерігали в дієсловах на *-ити*. Вони постають у мові внаслідок двох різних словотвірних актів: якщо словоформа *обмежуєѣти* з'являється як префіксальне утворення від кореневого твірного *межуєѣти*, то реімперфектив *обмѣжувати* є результатом суфіксального словотвору від *обмежѣти* (сучасне *обмѣжити*). Ці словоформи, таким чином, є типовими омографами, поява яких у мові є певною мірою випадковою.

Щоб краще це зрозуміти, проаналізуємо таку статтю у "Словнику української мови", див.: *опрѣвдувати* і *оправдѣувати*, недок., *оправдѣю* і рідко *оправдѣѣти*, док. [7, т. V, с. 726], що теж характеризується змішуванням словоформ різного способу словотвору. Цікавий випадок слововжитку знаходимо також в О. Потєбні, див.: "Злодія на шибеницю ведуть, а він своїм ділом не признаєцца... та

оправдаєцця (уєцця), якими не винен" [4, т. I–II, с. 452]. Дієслівна форма в записі О. Потебні *оправдаєцця* – це словоформа 3-ої особи однини дійсного способу теперішнього часу недоконаного виду дієслова *оправдѣється*, що в інфінітиві має вигляд *оправдѣтися*, див.: *оправдѣти* – *оправдѣю*, *оправдѣєш* "оправдывать, отстаивать кого" [6, т. III, с. 60]. Звернімо, однак, увагу на те, що О. Потебня пояснює цю форму формою *оправдуєцця*, тобто *опрѣдується*, яка належить парадигмі дієслова на *-увати* *опрѣдуватися* – *опрѣдуюся*, *опрѣдуєшся*. Та в джерелі живої народної мови, звідки цей приклад взяв учений, такого пояснення немає, див.: "Злодія вішати ведуть, а він своїм ділом не признаєцця, та оправдаєцця, яко би не винен" [3, с. 152]. Зрозуміла причина такої відмінності: словоформи на *-ати* чимраз далі сприймалися як словоформи доконаного виду (див. їхнє видове значення в сучасній мові), тому їх заступали словоформи на *-увати*, що вже в часи О. Потебні були звичнішими для української мовної свідомості. Чому так сталося? Річ у тім, що словоформи на *-ати* почали на той час набувати значення доконаного виду, що видно, наприклад, з такого лексикографічного запису *випрѣдувати* – *випрѣдую*, *випрѣдуєш*, док. в. *вѣправдати* – *вѣправдаю*, *вѣправдаєш* і *вѣправдिति* – *вѣправджу*, *вѣправдиш* [6, т. I, с. 179]. Це сталося зовсім не випадково, а було продиктоване потребами моворозвитку. Річ у тім, що в українській мові на той час було вживаним нині вже архаїчне кореневе дієслово *правдѣти* – *правдже*, *правдѣш* [6, т. III, с. 398], яке після префіксації набувало значення доконаного виду й потребувало після цього корелятивної словоформи недоконаного виду; так у мові з'явилася видова пара *спрѣджувати* – *спрѣджую*, *спрѣджуєш*, док. в. *справдѣти* – *справдже*, *справдѣш* [6, т. IV, с. 188], відношення між членами якої є регулярними відношеннями між дієсловами на *-ити* та похідними від них реімперфективами на *-увати*. Зрозуміло, що після цього утворення з суфіксом *-и-* почали випадати з видових відношень попереднього типу; саме тому в сучасному лексикографічному джерелі зазначено, що словоформа *оправдѣти* – *оправдже*, *оправдѣш* є рідковживаною в сучасній мові як корелят до словоформ *опрѣдувати* – *опрѣдую*, *опрѣдуєш* та *оправдѣувати* – *оправдѣую*, *оправдѣуєш* (див. вище). На нашу ж думку, вона зовсім не бере участі у формуванні видових відношень цього типу. Причому важливою ознакою реального місця словоформ на *-ити* в сучасній мові є

послаблення в них їхнього первісного акцентного типу та розвиток кореневого наголошення, див.: *спрфвджувати – спрфвджую, спрфвджуєш*, недок., *спрфвдѣти – спрфвдѣ, спрфвдѣш*, док. [7, т. IX, с. 589]. Натомість у випадку, що є предметом нашої спеціальної уваги, регулярні видові відношення з'являються між утвореннями на *-увати* та *-ати*, напр.: *опрфвдувати – опрфвдую, опрфвдуєш*, недок., *оправдѣти – оправдѣю, оправдѣєш*, док. Однак якою тоді є причина появи в мові ще однієї, паралельної, форми недоконаного виду з суфіксом *-овува-*, що в системі цих видових відношень є надмірною? У "Словарі української мови" саме такі слововформи є членами видової пари *оправдѣувати – оправдѣую, оправдѣуєш*, док. в. *оправдѣти – оправдѣ, оправдѣш* [6, т. III, с. 60]. Лексичний матеріал цього джерела дає змогу відтворити словотвірну історію слововформ такого словотвірного типу. Безперечно, що базовим для них є кореневе *правдуєѣти – правдею, правдеєш* [6, т. III, с. 398], префіксальні похідні від якого, маючи видове значення доконаного виду, викликають появу слововформ недоконаного виду типу *справдѣуватися – справдѣуюся, справдѣуєшся* [6, т. IV, с. 188]. Гадаємо, сплутуванням цих форм у період остаточного упорядкування видових відношень між різними утвореннями цього кореня можна пояснити такий, не позбавлений огріхів запис у "Словарі української мови", див.: *оправдѣуватися і оправдуєѣтися*¹ (sic!), док. в. *оправдѣтися* [6, т. III, с. 60].

Звичайно, процеси творення видових відношень (і, відповідно, формування акцентних характеристик) між утвореннями цього кореня лише частково збігаються з тими, що відбулися в утвореннях, що були спеціальним предметом нашого аналізу. Однак їхній аналіз є для нас повчальним у тому числі й через це: це дозволяє нам бачити, як мовні закономірності вищого порядку, зумовлені граматичною системою мови, у кожному конкретному випадку реалізуються щоразу з певними відмінностями – і це не випадково, адже граматична система мови кожен раз стикається з іншим лексичним

¹Заради повноти інформації, а також справедливості зазначимо, що ця характеристика слововформи тут сперта на зразок живого мовлення: "Хто ся оправдує (а зовсім винний), того як гору вздує" [6, т. III, с. 60]. Можливо, таке наголошення цієї слововформи відображає той стан відношень між дієсловами цього кореня, коли *оправдѣтися і оправдуєѣтися* мали значення недоконаного виду при слововформі доконаного виду *оправдѣтися*.

матеріалом, який вона прагне упорядкувати. Тому, гадаємо, це саме той випадок, коли відмінності дають ширше уявлення про масштаб дії загальних закономірностей.

Отже, на нашу думку, яку ми тут намагалися представити як аргументовану й доказову, акцентологічні дослідження можуть мати вартість не тільки як дослідження проблем власне наголосу. Гадаємо, творче застосування здобутків акцентологічної науки здатне урізноманітнити арсенал засобів для вивчення інших аспектів мовознавчої проблематики та поглибити наші знання в різних ділянках мовознавства.

Література

1. Етимологічний словник української мови : у 7 т. – К. : Наук. думка, 1982–2012.

Т. I–VI. – 1982–2012.

2. Желеховський Є. Малоруско-німецький словар : у 2 т. / Є. Желеховський і С. Недільський. – Львів, 1884–1886.

3. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше / М. Номис. – К. : Либідь, 1993. – 766 с.

4. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М., 1958.

Т. I–II. – 1958.

5. Русскіи пѣсни. – Львів, 1883.

Ч. II. – 1883. – 124 с.

6. Словарь української мови : в 4 т. / за ред. Б. Грінченка. – К., 1907–1909.

7. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.